

KİMLİK VE ULUSAL KİMLİK KAVRAMLARININ TOPLUMSAL NİTELİĞİ

The Social Feature of the Identity and the National Identity Concepts

Prof. Dr. Süleyman YILDIZ*

ÖZET

Kimlik sosyal bazda kişinin sahip olduğu kültüre bağlı olarak bir var oluş ve ifade biçimin en yalın halidir. Kimlik kavramının bireysel olan içeriğinin yanı sıra toplumsal özellik kazanarak ulusal ve milli ölçekte kullanımı birey ve toplum etkileşimini sosyo-kültürel yönde etkilemekte ve yönlendirmektedir. Kimliğin ulusal boyutta milli içerik taşımasıyla Türk ve Alman toplumlarında kapsam farklılaşmakta ve bu iki toplumun bir arada olma eylemine ilişkin pozitif veya negatif anlamda etki sağlamaktadır. İki toplumun da değişik özelliklerde olabilen kimlik yapıları ortak yaşantıda farklı bir rezonans ile bu iki kültürden de bağımsız bambaşka bir kimlik yapısının doğduğu üçüncü bir sosyal statü oluşturabilmektedir

Anahtar Kelimeler

Kimlik, bireysel kimlik, ulusal kimlik, sosyal statü.

ABSTRACT

Identity is the simplest way of an expression and meaning in the social base of a person regarding culture. The concept of identity having a personal meaning could also gain a social feature and by the adaptation of its usage in national and social scale could also shape, affect and form the relation and integration between one single person and the society. The meaning of concept of identity carrying a national context could sometimes differ between Turkish and German societies. And by the way, this could support the formation of common life statuses of these two societies by either positive or negative effects.

Key Words

Identity, individual identity, national identity, social statue.

1.Giriş

Kimlik kavramı toplumun sosyal sisteminin en temel ve en önemli kökenini teşkil etmektedir. Kimlik, bireylerin gerek kültürel gerekse yaşadıkları çevrelerdeki sosyal konum ve statülerinin karşılığı olan çok boyutlu, inanç, tutum, değer yargıları gibi yaşam biçimini sembolize eden bir kapsamın alt başlığıdır.

Kimlik, yüzeysel olarak kısaca kişilerin ve çeşitli büyüklük ve nitelikteki toplumsal grupların “kimsiniz, kimlersiniz?” sorusuna verdikleri cevaplardır (Güvenç 1993:3). Bu soruyla karşı karşıya kalanların kendilerine sordukları “ben kimim?” sorusunun kaynağı, ya bir hayatı sorunsallaştırma biçimidir (yani felsefidir) ya da bu soruyu sorduracak etkilerle karşı karşıya kalmasıdır (yani toplumsaldır). “Ben kimim?” sorusunun dayanağı olan

“ben”in tanınması ve tanımlanması, kimliğin sosyal psikolojik temeline işaret eder. Buna, kişinin varlığıyla ilgili tüm anlamları (değerleri) içine alan öznel bir duygu olarak “kişisel kimlik” diyebiliriz (Güleç 1992: 14). “Ben kimim?” sorusuna verilen cevap, bir kimlik, bir organizmayı insanın var oluş kategorileri içinde anlamlı bir eylem nesnesi olarak sunan bir tanımdır (Wi-egert, Teitge, 1986, 31). Bu soruyu tamamlayan kişinin kim olduğunu araştırmaya yönelik sorulabilecek soruların tümü, kimlik sorusuna kapı açan, kişisel bilgiler toplamına (portföya) katılabilir. Kimlik sorununun ortaya çıktığı ortam, insanın “kendisinin ne olarak/neye dayanarak tanımladığı” ya da “kendisini diğerlerinden ayırt eden özelliklerin neler olduğu” sorularına dayanır. Yani, özetle, kişinin “men-subiyet” (attachment) ve “ait olma” (belon-

* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.
(ade@hacettepe.edu.tr)

ging) konusundaki başvuru çerçeveleri, kimlik “tutunumu”nu (cohesion) sağlayan dayanaklarıdır. Burada kimlik başka bir şeye ait olma ihtiyacının sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Güleç 1992: 14).

Değindiği gibi, ilk elde bu soruların yanıtları genellikle sosyal psikolojiktir. Bu çerçevede, kişilerin ya da toplumsal grupların tek bir kimliği bulunmaz; çeşitli bağlamlarda çeşitli kimliklerle tanındığımızı ve kendimizi tanıttığımızı görebiliriz (Bu çeşitli kimliklerle ilgili olarak bkz. Güvenç 1993: 4–5). Kimlik hem tümüyle toplumsal hem de benzersiz biçimde kişiseldir; değişen derecelerde kişinin kendisi tarafından oluşturulan ve/veya başkaları tarafından atfedilen göndermelerden kaynaklanır. Hayatın dramatik niteliği, kişinin kendisinin sahiplendiği ama ötekilerin ona atfetmediği ya da ötekilere atfettiği halde kişinin benimsemediği kimliklerin sonsuz ikilemleri içinde akmasından kaynaklanır (Aydın 1998: 13-14).

Kimlik kavramı kişisel olmakla birlikte bir arada yaşayan insanların oluşturduğu toplumlarda şekillenerek ve anlam kazanarak, makro ölçekte toplumsal bir kavram olmaya başlamakta ve toplumlari sosyal bağlamda sembolize etmektedir.

2. Bireyler, Toplumlar ve Kimlik Seçimleri

Kimlik, tekil ve çoğul olmak üzere hem kapsam hem de kalcılık ve etki gücü açısından değişik boyutlar içermektedir. Bireysel, kişisel, resmi-ulusal, tarihi-kültürel kimliklerimiz arasındaki farklar ve benzerlikler nelerdir ve kişilerle toplumların varlık bilinci ile kimlik seçimleri arasında nasıl bir ilişki ya da çelişki var gibi sorular sürekli karşımıza çıkmaktadır. Bireysel kimlikler, kişiyi ötekilerden ayırdığı için önemli sorunlar yaratmaz. Ad benzerlikleri, fotoğraf, doğum yeri, yılı, iş gücü bilgileriyle açıklığa kavuşabilmektedir. Kişisel kimlikler isteğe göre seçilip değiştirebildiği için sorun yaratmayabilir. Çağımızın kimlik sorunu, kişi, grup ve toplulukların resmi-ulusal (milli) ve tarihi-kültürel kimliklerinde ortaya çıkmaktadır. Asıl önemli

olan ise zaten bu içerikteki kimlik oluşumları ve bütünlüşmeleridir.

3. Kimlik Konusu ve Kavramı

Kimlik toplumların yaşam biçiminin bir yansıması olduğuna göre farklı toplumların farklı bakış açıları, inançları, gelenek ve görenekleri ve yaşam biçimleri sonucu oluşan başkalaşım, bir arada yaşam olgusunu güçleştirebilmektedir. Örneğin Türk ve Alman toplumlarındaki farklı kimlik anlayışları zaman zaman bu iki toplumun insanların bir arada sağlıklı bir şekilde yaşamasını zorlaştırabilmektedir.

Kimlik konusu ve sorununun örtük boyutu bu karşıtlıkta saklıdır. Kişinin kimliği biraz da kimlere karşı olduğu ile bilinmektedir. Konuyu inceleyen insanbilimci Lévi-Strauss, bu evrensel gerçeği “Ego versus autre” (Ötekilere karşı ben) ilkesiyle dile getiriyor (Güvenç, 1994; 3–4).

Öncelikle belirtmelidir ki kimlik insana özgü bir kavramdır. Kimliğin iki temel bileşeni vardır. Bunlardan ilki tanımlama ve tanıma, ikincisi ise aidiyettir. Kendini tanımlama ve toplum içinde belli bir sıfatla, toplumsal olarak tanıma hem insana özgüdür hem de insani bir ihtiyaçtır. “Toplumsal tanıma”nın en temel aracı öncelikle konuşma dili, ardından da yazılı bir dil ve bir “kültürel eda”dır. Toplumsal ve kültürel dünyanın oluşumu dil aracını gerektirir (Aydın 1998: 12).

Çağımızın yaygın hastalığı olarak kabul edilen kimlik bunalımının, ulusal tarih ile evrensel tarih arasındaki uyumsuzluktan kaynaklandığını düşünen araştırmacılar çelişkinin ortadan kaldırılmasıyla kimlik sorununun çözümlenebileceğini önermişlerdir. Ayrıca kimlik, sahip olduğu boyutlar ve kapsamı ile ilgili pek çok araştırma yapılmış ve sonuçları tartışılmıştır. Bu boyutlar:

- 1) öznellik- nesnellik,
- 2) bireysellik- toplumsallık ve
- 3) aynılık- değişme ikilemleri ile izah edilebilmektedir (Güleç 1992: 14).

Ancak bireyin toplumsallaşma süreci içinde karşı karşıya kaldığı bu süreçlerin dışında, belirli bir toplumsal alanda baş-

kalarıyla etkileşim sonucunda edindiği, kendisini içinde saydığı, birtakım konumlara ilişkin rollerin toplamı (Güleç 1992: 15–16) olarak düşünüldüğünde, kimlik; belirli toplumsal imgeler söz konusu olduğunda kişinin kendisini içinde hissettiği, çeşitli büyüklüklerdeki gruplara ilişkin grup içi ve grup dışı imajların bütünlüğü ve uyumu olarak da görülebilmektedir. Bu imajlar arasında uyumsuzluklar büyüdüğü zaman çeşitli biçimlerdeki kimlik sorunları doğmaktadır.

1980'lerin başlarında, tamamen teknik bir terim olarak kabul edilen kimlik konusundaki kuramsal yaklaşımlar arasında ikili bir ortaklık yaşanmıştır. Mikro düzeyde, etkileşimci bakış açısına nazaran kimlik, bireylerin içinde buldukları konuma, etki eden davranışa ve hayatı anlamlandırma bakımından yapılaşmış tutumlara bağlı olarak çeşitlilik arz eden çoklu bir ben ve öteki kategorileşirmesi olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yakınlaşma bütün sosyal psikologlar tarafından paylaşılmıştır. Ancak metodolojik olarak iki ayrı gelenek daha vardır: Niteliksel ve yorumcu olan birinci yöntem geleneğe katılıma ve gözleme dayanmakta iken; niceliksel ve nedenselci olan ikinci yöntem ise daha çok soru kâğıtlarına, deneylere ve ölçmeye dayanmaktadır. Ancak her ikisi de kimliği sosyoloji, psikoloji için anahtar bir kavram olarak kabul etmiştir (Wiegert-Teitge, 1986: 27).

İkinci yakınlaşma makro düzeyde yaşanmıştır. Burada sistemik bir sorunsal olarak kavramlaştırılan kimlik, sağlıklı bir sosyal düzen için ele alınması gereken bir olgu olarak görülmüştür. Kimlik, kurumlar ve toplumlar içindeki bireylerin konumsal açıdan tanımlanması olarak da kabul edilebilmektedir. Bu nedenle makro analizciler kimliği, din, meslek, eğitim, aile vs. gibi kurumların yapısal bir yönü olarak ya da bireyi en genel toplumsal anlamlar düzlemine bağlayan derin bir kültürel kişisel anlamlar kodu olarak görme eğiliminde olmuşlardır. Bu ayrışma ilerideki çalışmalar için kavramı, bütün düzlemlerin kesitini alan analizlere yönelik bir “köprü

kavram” haline getirmiştir. Psikanalitik ve tarihsel çalışmalar arasında kurulan verimli bağlantı çağdaş toplumun derinden kavranmasına yardımcı olabilmektedir. Kendilik bilincini daha düşünsel, karmaşık ve “değişken” bir kavram olarak ele alan yaklaşım yanında geleneksel değerlerle ilgilenen bilim adamları kimlik kavramında bir akışkanlık değil sadakat ve bağlanma bulmuşlardır. Öte yandan kimlik arayışının, bir hapisane olarak görülen günlük yaşamdan “kaçış çabası” olduğu da ileri sürülmüştür. 1970'lere hakim olan bu sosyal psikolojik yaklaşımlar yerine, 1980'lerin ilerleyen yıllarında kimlik araştırmaları, konjonktürel etkilerle tehdit altındaki kimlikler sorununa, toplumsal izolasyona, barınma ve çevre sorunlarına, etniklik alanına, daha doğrusu hayatın her alanına yayılmaya başlamıştır (Weigert-Tetige, 1986, 27–28). Ayrıca her vatandaşın potansiyel katılım olanakları ve buna bağlı olarak pek çok iktisadi, sosyal ve kültürel etkileşimin hızlanması da yenidir.

3.1. Bireysel Kimlikler

Kişiyi ötekilerden ayırmak için kurumlarca verilmiş bireysel kimlikler; herkesin cebinde, işyerinden aldığı çalışma, trafik polisinden aldığı sürücü, bankadan aldığı para-kredi kimlikleri (kartları) vardır. Bunlara, kısaca “Bireysel kimlik” diyebiliriz.

3.2. Kişisel Kimlikler

Kişilerin üyesi bulunduğu kurum ve kuruluşlar, dernekler, kulüpler ve okullarla gönüllü, duygusal veya mesleki ilişkilerini gösteren psiko-sosyal veya kişisel kimlikleri de vardır. Bu tür kimlikleri bireysel kimliklerden ayırmak için, “Kişisel kimlik” kavramını kullanabiliriz. Bunların resmi bir belgesi (kartı/ kanıtı) olabilir, olmayabilir de.

3.3. Ulusal-Kültürel Kimlikler

Nüfus kütüğündeki soy sop ilişkileriyle, kişiye özgü ad, cins, evlilik, askerlik, sabıka, bilgilerini bir araya getiren kimliklerimiz de vardır. Bu kimliğe, ötekilerden ayırmak için “Ulusal kimlik” denir.

Bunların hepsi bir tür kimliktir. Bir-

birine benzemekle birlikte birbirinden farklı işler görürler. İnsanların, bu tür kimlikleriyle ilişkileri, yakınlık ve uzaklıkları da oldukça farklıdır. Şimdilik şu kadarını vurguladığımız zaman insanın, burada saydığımız ya da saymadığımız türden taşımak zorunda olmadığı başka kimlikleri de olabilir. İnsanın birden çok kimliği vardır: Sosyal kişilikleri, rolleri ve statüleri gibi.

Çağdaş toplumda, laik dünya görüşü ile kökten (din)ci dünya görüşünün yan yana yaşadığını varsayalım. Laik (çoğulcu) görüş, ilke olarak köktenci görüşle barış içinde yaşamaya çalışırken; köktenciler, laikliğe karşı savaş açabilir; laikliği dinsizlik olarak algılayabilmektedir. Demokratik dünya görüşünün alt yapısında olan kimlik olgusu ile anti-demokratik dünya görüşünün alt yapısında bulunan kimlik farklı anlamları bünyesinde barındırmaktadır. Bu iki farklı kimlik strüktürü bağımsız ve bağımlı olma özellikleriyle yaşam biçimini etkilemektedir. Örneğin dini faktörlerin baskın olduğu, demokrasinin geri planda tutulduğu toplumlarda yetişen bireyler kendi öz kimlik yapıları ne kadar güçlü ve baskın olursa olsun o toplumun genel yargı ve kurallarına uymak zorunda kalacak ve bu durum kimliğin bu yönde şekillenmesine sebep olacaktır. Özellikle bu tür toplumlarda yetişen bireylerin tamamen demokratik anlayıştaki kimlik etkinliğinde bulunan toplumlarda yaşamını sürdürmesi büyük bir değerler dizisi sebebi olabilmektedir. Buna örnek olarak Türkiye'nin kırsal kesimlerinden, kapalı ve içe dönük bir yaşam biçiminin yerleştiği kimlik yapısından, Alman toplumuna yani bireyci kimlik anlayışına geçişte büyük sorun yaşayan bireylerin tutum ve davranışları verilebilir. Bu iki farklı kimlik yapısı ile karşılaşan bireyler, ikisinden de bir anlamda etkilenecek farklı ve 3. bir kimlik oluşumuna sebep verebilmektedirler.

Demokratik dünya görüşü ile anti-demokratik dünya görüşünün bir arada var olması kolay değildir. Kişilik (karakter) yapısı, dünya görüşü ve kimlik seçimi arasındaki yakın ilişki, çok kimlikli ulus

tasarımının söylendiği kadar kolay gerçekleşmeyeceğini göstermektedir. (Gellner 1998, 13).

4. Ulusal Kimliklere Geçiş

Ulus-devletleşme sürecinin aracı olan "ulusal kimlik" oluşumu, modern çağın ürünüdür. Daha doğru bir ifadeyle, bu süreçte devletin kimliği ile devleti oluşturan yurttaşların varsayımsal kimliği örtüşmüştür. Modern-ülkesel devlet olarak tanımlayabileceğimiz bu yeni devlet formuna gelene kadar devletlerin uyruklarının kimliğini, kendisini tanımlama biçimine benzetme gibi bir problemi ya da uyruklarında olduğunu varsaydığı bir "ortak" kimlikle kendisini tanımlama ihtiyacı olmamıştır. Kimlik kendiliğinden ve cemaatsel bir olgudur. Burada kolektivitinin öznesi genellikle toplumdur. Modern öncesi dönemin devletleri, meşruiyetlerini uyruklarıyla paylaştıkları "ortak kimlikte" bulmazlar. Meşruiyetin temeli, Weberci kavramlarla söylenecek olursa, geleneksel bir zemine oturmaktadır (Weber 1954). Burada örfün çerçevesini zor kullanımını meşru kılan genel bir hukuk yerine, soy çizgileri ve dini otoriteyle uyuşma- ondan icazet alma gibi olgular belirlemektedir (Aydın 1998: 22-23). Modern dönemde ise siyasal sistemler olabildiğince yaygın bir kitlesel sadakatle beslenmeye muhtaç hale gelmiştir.

Kimlik bunalımının temelinde anlayış ve inanç farklılıkları, kültürel başkalaşımlar ve yaşam biçimleri yatmaktadır. Almanya'da şu anda egemen olan 3. kuşak, bir önceki kuşağa göre bu kimlik bunalımını önemli ölçüde alt etmiş ve üstesinden gelmiş olarak algılanabilmektedir. Bunun sebebi Türk kimliğini taşıyor olmalarına rağmen orada doğmuş ve büyümüş olmalarından kaynaklanan Alman kimliğine uyum sağlamış olmaları ve aidiyet duygularının bu yönde güçlendiği şeklinde olabilmektedir.

Kuşkusuz bu sorunun temelinde yatan çok dinli, dini çoğulcu ve dinde çoğulcu hayatın temel felsefesi var olan her dinin oluşumu, kemiyetine bakmadan ve keyfiye-

tini sorgulamadan olduğu gibi tanımayı ve kabul etmeyi öngörür (Tosun 2005; 193).

5. Çağdaşlaşma, Uluslaşma Süreci ve Kimlik Arayışı

Sosyal-psikolojik sonuçları açısından kalkınma (gelişme) ya da yozlaşma (çöküş), bilimsel adıyla “değişme”, düzenin ya da dengenin bozulması sürecidir. Düzenli, dengeli bir kalkınma süreci ya da deneyimi dünyanın hiçbir ülkesinde yaşanmamıştır. Değişme ve modernleşme tarihinin mucize ülkesi olarak bilinen Japonya’da bile büyük dengesizliklere, kimlik bunalımlarına yol açmıştır (Güvenç 1992: 28). Her kalkınan toplumda, düzen ve dengelerin yani kültürün değişmesine paralel olarak kimlik bunalımları, kimlik arama çabaları görülmüştür. Konuyu doğru algılayabilmek için uluslaşma sürecine eğilmek gerekir. Her ulus kuşkusuz toplumdur; ama her toplum henüz ulus olmayabilir. Başka deyişle, ulus varlığı ile toplum varlığı arasındaki ilişki, bire-bir karşılıklı ya da simetrik olmayabilir.

Bunun ötesinde, uluslararası siyaset açısından modern çağın toplumsal örgütlenişi, bütün toplulukların bir “ulus” formu içinde örgütlenmesini dayatmıştır. Buna bağlı olarak ister doğal bir süreç sonucu olsun isterse belirli zorlamalar ve etkilerle olsun, bütün cemaatler kendilerini belirli bir “ulus” tasavvuruna belirlenmiş bir alanın içinde bu alanı dolduracak şekilde ya genişletmişler ya da kendileri bu alana sıkışmaya itilmişlerdir. Hangi şekilde olursa olsun, bu süreç birtakım kimliklerin, bazı toplumsal nüansların yitimi demektir. Böyle bir genişleme yahut erime, tanımlanmış bir ulus” imgesi içindedir ve bu imge kendisini tarihsel ya da sentetik bir etnikliğe bağlar. Dolayısıyla bu etnikliğin çerçevesi, niteliği, daha doğrusu kimliği, bütün ideolojik seçimlerin buluşma noktasıdır. Kendisini ne denli dışarıda tanımlarsa tanımlasın, bütün ideolojik seçimler bu “ulus” tasavvurundan hareket ederler. Bu tasavvurun çerçevesi ise neredeyse evrenseldir. Anthony D. Smith’in “ulusal kimlik” dediği bu çerçevenin temel özellikleri,

- (1) ortak bir tarihsel toprak yahut yurt kavrayışı,
- (2) ortak mitler ve tarihsel bellek,
- (3) ortak bir kitlesel kamu kültürü,
- (4) bütün fertler için bağlayıcı bir hak ve ödevler sistemi ve
- (5) ortak bir ekonomidir (Smith 1988).

Yalnız burada önemli olan nokta, bu özelliklerin gerçeklikle birebir ilişkisi değildir; bunlar sadece bir imgeden de ibaret olabilir. Zira aslında “kültür” dediğimiz olgu, “ulusal” bir düzlemde yaşanamaz; “kültür”ün zemini toplumdur. Bu nedenle imgeden ibaret bir “ulus”la hayatın tam da kendisi olması beklenen bir “kültür”ü özdeşleştirmek, sentetik ve sanal bir zorlamadır. Bu durum “ulusal kimlik” denilen anlayışı ideolojik kılar. İşte bu ideolojik konum, tarih yazıcılığı içinde temellendirilerek inşa edilmektedir. Böyle bir ideolojik konumlanış, süreç içinde birden çok “ulus” temellendirilmesini ve doğal olarak buna bağlı biçimde birden çok tarih yazıcılığını doğuracaktır. Birden çok tarih, dolayısıyla birden çok aidiyet seçiminin söz konusu olduğu bir durumda elbette bir sorun vardır.

Ulusal kimlik, kökeni itibarıyla, milliyetçilerin tanımladığı bir kimlik özdeşimini ve bilincini içerir. Genellikle bu kimliğin bileşenleri, kozmopolit olmayan köylülükte/ halkta saf halde bulunduğu inanılan ve tarihin derinliklerinde bulunacağı varsayılan “ulusal” formlara, değişmeyen ya da çok az değişen bu kitle aracılığıyla varılabileceği düşünülen kurgusal unsurlardır (Aydın 1998: 50-51). Bu yüzden, ulus-devlet formunun bir ayağı kapitalist dünya sisteminin dayattığı nesnel bir zemine barksarken diğer ayağı masalsı ve mitolojik bir tarih kurgusunda yahut saflığını korumuş halka ilişkin olduğu varsayılan ama devlet tarafından “millileştirilen” folklorik bilgide durmaktadır; modern bir olgu ve tasavvur olan ulus, böylelikle tarihin diplerinde yeniden yaratılmakta ve bu yaratım süreci çeşitli ideolojik yazın türleri yoluyla sağlanarak yine modern çağın bir olgusu olan kitlesel iletişim imkânlarıyla yayılmakta;

yurttaş, böylelikle, yeni kimliğini, kendisi yaşamadan, kendi hayatının dışından öğrenmektedir.

Ayrıca konunun dini boyutuna girdiğimizde de görüyoruz ki; çok dinli hayat anlayışı ve politikası ile ilgili kurumlar, tanıma ve kabul etme gibi iki pozitif anlamdaki bakış açısıyla sorumlu görülmeleri itibariyle, gerçek hayatta başa çıkması zor bazı sorunlarında yaşanmasına tanıklık etmektedirler (Tosun 2006; 154).

Siyaset bilimi ve sosyoloji yazınında “ulus” oluşumunun 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyıla yayılan toplumsal değişme sürecine bağlı bir sonuç olduğu genel kabul görülmektedir. Ancak bu genel kabulün karşısında yer alanlar da vardır. “Ulus”un “modern” bir fenomen olduğunu ileri sürenlerin (modernistlerin) karşısında yukarıda sözünü ettiğimiz ilkçi eğilimin sosyo-biyolojiye dayanan bir eğilimi, “etniklik” kavramını, var olma savaşına yönelik kolektif bir araç biçiminde açıkladığı akrabalık(kandaşlık) sisteminin bir tür genişlemesi olarak görmekte ve etniklik- ulus benzerliğinden yararlanmaktadır. İlkilerin öne sürdüğüne göre, ulus ve milliyetçilik sürekli ve doğal olgulardır. Buna bağlı olarak ulus olgusu ve milliyetçilik duygusu tarihin içinde daima mevcut olmuştur; öyleyse “ulus” dediğimiz toplumsal birimler ile ona ait duygu ve idealleri anlatan milliyetçilik tarihin bütün dönemlerinde bulunabilecektir. Bu yaklaşımı paylaşan ikinci bir görüşe (perenyalistlere) göre, kolektif kültür bağları ve duyguları sadece “doğal” değil aynı zamanda evrenseldir; dahası bu türden kolektif birimler ve duyular antik ya da orta çağdaki biçimleriyle modern ulusların ve milliyetçiliğin ilkel biçimleri, onların küçük ölçekli ilk örnekleridir (Smith 1988: 7-13).

“Kültür devleti”, bir etnik grubu (halkı), bir anadili ve bir anayurdu esas alır. İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar bu türden devlet deneyimleri, genellikle milliyetçi tek parti iktidarlarının önderliğinde “ulusal birliği” inşa sürecinden geçmişlerdir. Ancak bu “ulusal birlik”in sınırları

başlangıçta tanımlanan “yurt” kavramının anlamının karmaşıklığını içinde taşımaktadır.

6. Türk Kimliğinin Özü Olarak Etnik “Türk” Kavramı

“Türk” kavramı, uluslaşma süreci içinde, anlamı hem eşzamanlı hem de artzamanlı olarak genişletilmiş bir çerçevedir, tıpkı uluslaşan diğer toplumsal kuruluşlarda olduğu gibi. Burada zamanın derinliklerine uzatılan ve ulus-devletin sınırlarına dayanan bu genişletme incelenecektir. Hiç kuşkusuz “Türk” kavramının etnik bir temeli vardır ama bir ulusa ad olarak seçilmesinden bu yana, özellikle resmi söylemler içinde, bu ulus atfının sınırları kısmen tanımsız ve belirsiz olmuştur. Tabii sorun, “Türk” adı ile anılan ulusun, bir “ulus” olarak ne zaman ortaya çıktığı ile yakından ilişkilidir. Bu çerçevede kimlik taleplerinin yükselmesi, egemen unsurların milliyetçiliğini besleyecek önemli bir kaynaktır. Bu anlamda yükselen ve ulus-devletler tarafından kolaylıkla yönlendirilebilecek milliyetçilik, varlığı uluslararası sermayenin çıkarları için hayati bir parça haline gelen ulus- devletin devamı için bulunmaz bir fırsattır. Bu nedenle önümüzdeki dönem büyük ölçüde yükselen kimlik taleplerine ve bunların karşısında yükselen milliyetçiliklerin çatışmasına sahne olacak gibidir. Böyle bir ortamda ya çok kültürcü hatta çok hukuklu yapılar gündeme gelecek ya da ulus- devlet içi çatışmalar görülecektir. Bu gelecek manzarasını bütünleyecek parçalar Balkanlarda, Kafkasya’da ve Ortadoğu’da oluşmaya başlamıştır. Milliyetçilik ve kimlik siyaseti açısından küreselleşmenin getirdikleri bunlardır. Bu koşullarda kendisini yeniden inşa eden ulus- devletin savunusu ile küreselleşme (=kapitalizm) eleştirisi yan yana duramaz. Bu nedenle “ulusalci” bakış açıları ve “ulusal çıkar” temelinde yapılan siyaset, bu “küresel oyun” görülmedikçe açık bir sağa kayış anlamına gelmektedir (Aydın 1998; 87).

Görüleceği gibi, “ulusal kimlik” zamanda ve mekânda varlığı zihinlerde şekillenen kurgusal bir toplumsallığa (“ulus”)a

dayanarak inşa edilmiş bir tutunum kaynağıdır. Bu nedenle, ulusal kimliklerin tarihsel/toplumsal gerçekliğinden ya da sürekliliğe sahip bir maddi zemininden bahsedilemez; ama onun yerine bir “ulusal kimlik” manipülasyonundan söz edilebilir. Ulus-devletler biçiminde örgütlenmiş Dünya Kapitalist Sistemi modernist projeye bitişik “ulusallık” ve ona dayanan oluşumlarda zayıflayacaktır (Aydın 1998; 117).

Ulusçuluk genelde halkı varsayılan bir folk kültür adına fetheder. Kullandığı semboller ‘Volk’, ‘Narod’un, yani köylünün sağlıklı, mazbut ve zorlu yaşamından alınmıştır. ‘Narod’ veya ‘Volk’un yabancı bir üst kültüre bağlı yönetici ve benzer kadroların iktidarına ve sonunda ulusal bağımsızlık savaşıyla karşı çıkmaları gerektiğinde ulusçuların kendilerini bu sembollerle tanıtmalarının bir gerçeklik payı da vardır. Eğer ulusçuluk zafere ulaşırsa, yabancı üst kültürü ortadan kaldırır ancak yerine eski yerel bir alt kültürü getirmez. Kendine özgü yerel bir üst (okuryazar ve uzmanlar arası) kültürü canlandırır veya kendine göre yaratır, ancak bu kültürün eski yerel folk stil ve lehçeleriyle bazı bağlantıları olduğunu da iddia etmekten geri kalmaz.

Etniklik kavramının sosyal bilimler literatüründe ortaya çıkışı ise oldukça yeni, kavramın atfedildiği gerçeklik alanı kadar eski değildir. Kavram İngilizce literatürde ilk olarak 1953’te kullanılmış olup ‘David Riesman’a aittir (Hutnik 1991: 17).

Oysa etnik varlığa dayanarak siyasallaşma, ulus- devletleşme süreciyle ortaya çıkmıştır. Ulus-devletin özü sayılan etnik varlık, kendisini maddeten ve ideolojik olarak ulusal varsaydığı sınırlara kadar genişletme ihtiyacı duymuştur. Ancak yine de, bugün dünyanın birçok yerinde etniklik ile ulus arasında özdeşlik, tüm ideolojik aygıtların kullanılmasına karşın kurulmamıştır. Zira etniklik, jenerik ulus kuramlarında anlatılanın tersine dinamik bir durumdur. Tarihsel kökleri ve sürekliliği olmakla birlikte konjonktürel olarak yeni etnik varlıklar ortaya çıkabilir; birkaç etnik grup birbiriyle kaynaşarak yeni bir

etnik grup teşkil edebilir yahut biri diğeri asimile edebilir. Kavramın bu dinamik ve çok değişkenli durumu nedeniyle etniklik tek bir ölçüte bağlanamaz (Aydın 1998; 54).

Türk kimliğinin bir anlamda değişmesine neden olarak gösterebileceğimiz iki unsur; küreselleşme ve diğer toplumlarla olan iç içe geçişlerdir. Küreselleşme aslında iki boyutu olan ve bilinçli yaklaşılması gereken bir kavramdır. Bu iki yön birbirine göre farklı anlamları taşımaktadır. Birinci boyutu küreselleşmenin getirdiği kültürel dışa açılabilme olanağıdır. Küreselleşme ile birlikte toplumda sosyo-kültürel bazda alt düzeyde bulunan bireyler diğer dış kaynaklı gelişmelere ulaşabilme ve kendilerini geliştirebilme özelliğine sahip olabilmektedir. Ancak diğer yönden bakıldığında yerleşmiş ve kalıplaşmış olan değer yargıları, kültürel sistemler, gelenek ve görenekler, sembolik kavramlar vb toplumu tanıtan ve tanımlayan önemli kavramlar diğer benzer örneklerden etkilenmekte ve bu anlamda kimliğini ve zenginliğini kaybedebilmektedir.

7. Değerlendirme ve Sonuç

Küreselleşmenin kimlik kavramını büyük ölçüde zedelediği bilinen bir gerçektir, ancak diğer toplumlarla olan sosyal bütünleşmeler, Alman toplumunda Türklerin yaşaması gibi, çok daha karmaşık bir olgudur ve farklı kimliklerin tek bir kimlik ve çatı altında toplanması zorunluluğunu doğurmaktadır. Anılan bu toplumsal bütünleşme iki temel sonuçla ifade edilebilmektedir. Örneğin Türk kimliğinde olup Alman toplumunda yaşamak ve Almanların kimlik yargılarına sahip olmak gibi. İkisine ilişkin gelişmelerin kuşkusuz daha sağlıklı ve verimli toplumlar yaratabilmesi uzun süreçler gerektirmektedir. Bu sadece kimlik ile ilgili bir sorun olmaktan çok ekonomik, siyasal ve sosyal bir konudur ve aşılması ve işlerlik kazanması uzun yıllardır oluşan temellerle sağlanacaktır.

Kimlik kavramı, özünde kültür, sosyal yaşam, gelenek ve görenekler, tutum, algı, inanç sistemi ve kişilerin tanıma ya-

pıları gibi önemli anlamları içeren, temeli sağlam, kalıcı ve sembolik yargılara dayanan bir içerik taşıyan ve gerek bireysel gerekse toplumsal niteliği ile tekil veya çoğul kavram içerebilen tanımlı bir olgudur. Kimlik, sahip olduğu içeriğin sağlamlığına, güçlülüğüne ve belirginliğine göre kişilerin toplum içinde bireysel olarak veya farklı toplumlara olan ilişkilerinde yönlendirici veya kısıtlayıcı bir içerik kazanabilmekte ve bu boyutu ile toplumsal entegrasyon süreçlerinde dominant bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dominant kavram, kişilerin uyum süreci ile ilgili yaşadığı sorunlarında da temel noktayı oluşturmaktadır. Kişi, diğer toplumlara olan ilişkilerinde ve adaptasyonunda zaten zor ve fedakârlık gerektiren aşamaları kendi bünyesinde çözmeye çalışmakta iken belirli değer yargıları ve kültürel süreçler sonucu sahip olduğu ve kendisini tümüyle etkisi altına alan kimlik olgusu bu uyum sürecinde, bazen zorluk bazen kolaylık getirerek birinci dereceden etkili bir faktör olabilmekte ve gerek kendisinden kaynaklanan gerekse bulunduğu toplumda kabul görmek ya da görmemekten kaynaklanan sorunlarla yüz yüze kalmaktadır. Örneğin Türkiye'den Almanya'ya yaşamak üzere giden bir birey, orada belki de çok rahatlıkla uyum sağlayabileceği veya adapte olabileceği süreçleri, sahip olduğu kimlik kavramının öngördüğü niteliklerle bağdaşmadığı için benimseyememekte ve böylece toplumsal uyum sıkıntılarını yaşayabilmektedir. Şüphesiz bunun tam tersi bir örnekte de görebilmekteyiz ki farklı bir topluma çok kısa süre içinde entegre olabilen bireyler aslında sahip oldukları kimlik yapılarının esnek ve dünya görüşlerinin buna uygun olması gibi etkenlerin yardımı ile uyum sürecinde büyük kolaylıklar yaşayabilmektedir. Görülmektedir ki kimlik, büyük ölçüde aslında sadece bireysel bir ifade içermemekte buna karşın iletişimin de sağlıklı ve uygar olmasında önemli bir boyut teşkil etmektedir. Dolayısıyla bireysel kimlik kavramı toplumsal kimlik kavramının özünü teşkil etmekte ve böylelikle

toplumun sosyal ve kültürel değerlerinden oluşmaktadır.

Sonuç olarak kimlik kavramının öncelikle bireysel özellikli olarak ortaya çıktığını ve bunun kitlesel boyuta gelmesiyle ulusal kimlik kavramını oluşturduğunu ve bu yönüyle artık toplumsal ve milli bir özellik haline dönüştüğünü görmek mümkündür. Ancak kuşkusuz son yıllarda giderek artan bir ivme ile bu alandaki sorular aşılma ve güçlü ve kalıcı bir toplumsal entegrasyon sağlanmaya çalışılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aydın, Suavi (1998), *Kimlik Sorunu Ulusalçılık Türk Kimliği*, Öteki Matbaası.
- Bayart, Jean Francais (1996), *Kimlik Yanılsaması*, Metis Yayınları.
- Dellal, Akpınar Nevide (2006), *Türk Sorunu Asya Avrupa Ekseninde Türkler*, 1. Baskı Büke Kitapları. İstanbul.
- Gellner, Ernest (1998), *Milliyetçiliğe Bakmak*, İletişim Yayınevi.
- Güleç, Cengiz (1992), *Türkiye'de Kültürel Kimlik Krizi*, V Yayınları, Ankara.
- Güvenç, Bozkurt (1993), *Türk Kimliği*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Habermas, Jürgen (1982), *Theorie des Kommunikativen Handelns*. Band zwei. 2. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Hutnik, Nimmi, (1991), *Ethnic Minority Identity, A Social Physiological Perspective*, Clarendon Press, Oxford.
- Kongar, Emre (1972), *Toplumsal Değişme (Kuramlar İlkeler)*. 1. Baskı Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Leggewie Claus/ Şenocak Zafer (1993), *Deutsche Türken- Türk Almanlar*, Rowohlt Taschenbuch Verlag, Hamburg/ Reinbeck
- Smith, Anthony (1988), *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell Publishing, Incorporated; Reprint edition.
- Tosun, Cemal (2006), *Türkiye ve Avrupa'da Çok Dinli Yaşam- Geçmişte ve Günümüzde, Çok Dinli Hayatın Geleceği, Eğilimler ve İmkânlar*, Konrad Adenauer Stiftung Yayını Konferans Raporu, s.151-153, Ofset Fotomat, Ankara.
- Weber, Max (1954), *Max Weber on Law in Society*, Harward Edition.
- Wiegert, Andrew, Teitge, Smith (1986), *Society and Identity: Towards a Sociological Psychology* Routledge, Part of the Taylor & Francis Group', Cambridge Press.